

نگاهی بر بخش نسخه‌های خطی ماتناداران

ترجمه آرمیک نیکوقوسیان

اشاره

ماتناداران در معنای لغوی به معنای مکانی برای نگهداری اسناد، متون خطی و کتاب‌های دست‌نویس قدیمی یا چاپی است. این مجموعه، علاوه بر حفاظت از این متون، فعالیت‌های علمی‌ای از قبیل جمع‌آوری، ترمیم، طبقه‌بندی، نشر و تحقیق آنها را نیز بر عهده دارد.

موزه ماتناداران ایروان^۱، که به نام مسروپ ماشوتوس^۲ نام‌گذاری شده، مجموعه‌ای غنی از متون خطی و دست‌نویس قدیمی را در قفسه‌های خود جای داده است. اهمیت این متون از لحاظ قدمت و ارزش تاریخی به اندازه‌ای است که ماتناداران را در ردیف خزانه‌های بزرگ فرهنگ بشری قرار داده است.^۳

در این شماره، نظری بر بخش نسخ خطی (شامل نسخه‌های عربی، فارسی و عثمانی) مرکز ماتناداران می‌اندازیم. متن حاضر به همت خانم دکتر ایوت تجریان^۴، کارشناس ارشد و دیگر کارشناسان این بخش، خانم‌ها کناریک ساهاکیان^۵، الینا قازاریان^۶، آنی آودیسیان^۷ و ورا ساهاکیان^۸ تهیه شده است. پیش از شروع مبحث اصلی، شرح حال و سوابق علمی همکاران این مقاله را به اختصار مرور خواهیم کرد.

ایوت تجریان

دکتر ایوت تجریان در ۱۳۵۴ ش در تهران به دنیا آمده است. او به دلیل علاقه فراوان به هنر ارمنی تحصیلات خود را در رشته نقاشی در دانشگاه آزاد تهران نیمه تمام گذاشت و به ارمنستان مهاجرت کرد. ورود او به ایروان با تأسیس کرسی تاریخ و اصول نظری هنر ارمنی از سوی یونسکو و بخش

۱. موزه ماتناداران ایروان در ۱۹۹۷ م به عنوان میراث فرهنگ جهانی ثبت شد.

۲. روحانی ارمنی که در ۴۰۵ م حروف الفبای ارمنی را ابداع کرد.

۳. برای مطالعه بیشتر ر.ک: آرپی مانوکیان، «ماتناداران و میراث خطی مورخان ارمنی»، پیمان، ش ۶۱ (پاییز ۱۳۹۱): ۶-۳۸.

4. Yvette Tajarian

5. Knarik Sahakyan

6. Elina Ghazaryan

7. Ani Avedisyan

8. Vera Sahakyan

هنرشناسی در دانشکده تاریخ دانشگاه ملی ایروان هم‌زمان بود. تجربیان در ۱۹۹۶م وارد بخش هنرشناسی شد. در ۲۰۰۰م، مدرک کارشناسی و در ۲۰۰۲م، مدرک کارشناسی ارشد خود را دریافت داشت. در ۲۰۰۶م، نیز موفق به اخذ درجه دکتری در رشته علوم هنرشناسی از فرهنگستان ملی علوم جمهوری ارمنستان شد. از این تاریخ، در سمت دانشیار کرسی تاریخ و اصول نظری هنر ارمنی یونسکو در دانشگاه ملی ایروان مشغول تدریس است.

تمرکز دکتر تجربیان در سال‌های اخیر بر میراث هنری آنتوان سوروگین و آندره سوروگین بوده است. به کوشش وی و با حمایت سازمان میراث فرهنگی، از ۲۰ بهمن - ۶ اسفند ۱۳۸۰ش، نمایشگاهی از نقاشی‌های آندره سوروگین در موزه کاخ گلستان در تهران برگزار شد.

در ۲۰۰۸ - ۲۰۰۹م، با همکاری او نمایشگاهی مشتمل بر مجموعه‌ای از آثار عکاسی و نقاشی آنتوان سوروگین و آندره سوروگین در شهرهای فرانکفورت^۱ و ماینتس^۲ آلمان برگزار شد و کتابی نیز از مجموعه این آثار به چاپ رسید. با پیگیری‌های مستمر دکتر تجربیان در ۲۰۱۴م بخش چشمگیری از میراث هنری موجود نزد امانوئل سوروگین، فرزند آندره سوروگین، از آلمان به ارمنستان منتقل شد و در بخش تحقیق دست‌نویس‌های قدیمی موزه ماتناداران، جای گرفت. کوشش‌های او، که از ۲۰۱۳م در سمت پژوهشگر ارشد در این بخش فعالیت دارد، منجر به تدوین و چاپ دو مجموعه شامل آثار آندره سوروگین و آنتوان سوروگین در ماتناداران شد. دکتر ایوت تجربیان در دوران تحصیل و سال‌هایی که به پژوهش مشغول بوده در بیش از بیست نشست علمی شرکت و بیش از سی مقاله علمی به زبان‌های ارمنی، فارسی و غیره در رسانه‌های مکتوب و مجلات علمی منتشر کرده است.

کناریک ساهاکیان

کناریک ساهاکیان از ۲۰۱۰م در بخش نسخه‌های خطی ماتناداران (بخش نسخه‌های خطی عربی) مشغول به کار است. او رساله خود را با عنوان «کتاب‌های درسی عربی به زبان ارمنی» در بخش شرق‌شناسی دانشگاه ایروان منتشر کرده است. خانم ساهاکیان در هم‌اندیشی‌های جهانی سخنرانی‌های مختلفی در موضوع شرق‌شناسی ارائه داده و در حال حاضر مشغول مطالعه و بررسی نسخ خطی درباره دستور زبان عربی است.

الینا قازاریان

الینا قازاریان تحصیلات کارشناسی خود را در دانشگاه دولتی ایروان، در بخش ایران‌شناسی، به پایان رساند (۲۰۰۵ - ۲۰۰۹م). در پی آن، موفق به اخذ درجه کارشناسی ارشد در همان رشته از فرهنگستان علوم ارمنستان شد (۲۰۰۹ - ۲۰۱۱م). او از ۲۰۱۱م در مرکز نسخه‌های خطی ماتناداران مشغول فعالیت علمی به ویژه در زمینه نسخه‌های فارسی است.

آنی آودیسیان

آنی آودیسیان تحصیلات خود را در ۲۰۰۶م در بخش شرق‌شناسی دانشگاه دولتی ایروان در رشته زبان ترکی به پایان رساند. او از ۲۰۰۸م در ماتناداران، با تخصص نسخه‌های عثمانی، مشغول به کار است. طی سال‌های فعالیت علمی، ده‌ها عنوان مقاله از او در ارمنستان و دیگر مراکز علمی و پژوهشی جهان منتشر شده یا خود آنها را ارائه کرده است. آودیسیان در حال حاضر مشغول جمع‌آوری و تنظیم فهرست نسخه‌های خطی عثمانی ماتناداران است. علاوه بر آن، در تهیه و انتشار نسخه‌های خطی عثمانی به زبان ارمنی در ماتناداران نیز همکاری می‌کند.

ورا ساهاکیان

ورا ساهاکیان تحصیلات خود را در رشته زبان ترکی بخش شرق‌شناسی دانشگاه ایروان به پایان رساند. پس از پایان تحصیلات، مدتی با نشریهٔ آراوت^۱ (صبح) و یرگیر^۲ (کشور) همکاری داشت. مقالات او در روزنامه‌های خارج از ارمنستان، مانند آلیک نیز منتشر شده است. خانم ساهاکیان مدت کوتاهی در مرکز تحقیقات و موزهٔ نژادکشی ارمنیان فعالیت داشت. سپس، از ۲۰۱۱م، در مرکز نسخه‌های خطی ماتناداران به فعالیت پرداخت. وی مؤلف بیش از چهل مقاله علمی است که در ارمنستان، ترکمنستان، آلمان و فرانسه منتشر شده است. ساهاکیان در حال حاضر مشغول مطالعه و تحقیق دربارهٔ فعالیت‌های سازمان مخوف (تشکیلات مخصوص) در امپراتوری عثمانی و جمع‌آوری اسناد و مدارک مربوط به نژادکشی ارمنیان است.

ارمنیان، که ملتی کهن هستند، در اشاعهٔ علم و ادب به ویژه، مطالعات شرق‌شناسی پیش‌قدم بوده‌اند. بارزترین گواه آن تأسیس مرکز فرهنگی لازاریان در ۱۸۱۵م در مسکو است. این مرکز فرهنگی حدود دویست سال پیش به همت خانوادهٔ فرهنگ‌دوست لازاریان در مسکو تأسیس و در مدتی بسیار کوتاه، به یک مرکز شرق‌شناسی معتبر تبدیل شد.^۳

در مرکز اسناد خطی ماتناداران، بالغ بر ۲۰,۳۰۰ نسخهٔ خطی^۴ وجود دارد که شامل اسناد منتشر شدهٔ خطی به زبان‌های ارمنی و دیگر زبان‌های شرقی است.

در بخش زبان‌های شرقی ماتناداران، بالغ بر ۲,۷۰۰ نسخهٔ خطی وجود دارد. بخش زبان‌های شرقی با استفاده از نسخه‌های جمع‌آوری شده در مرکز دینی ارمنیان در شهر اجمیادزین تأسیس

1. Aravot

2. Yergir

۳. در مرکز فرهنگی لازاریان، علاوه بر زبان ارمنی و زبان‌های رایج اروپایی، زبان‌های فارسی، عربی و ترکی نیز تدریس می‌شد. در ۱۹۲۱م نام این مرکز به مؤسسهٔ زبان‌های شرقی تغییر یافت و در ۱۹۲۷م، به بخش آموزش زبان‌های شرقی دانشگاه مسکو ملحق شد. مرکز فرهنگی لازاریان به داشتن نسخه‌های خطی شرقی بسیار معروف است.

۴. تعداد نسخه‌های خطی ماتناداران به طور مرتب در حال تغییر و افزایش است. گزارش ارائه شده با توجه به آخرین تغییرات ۲۰۱۷م تنظیم شده است.

شده است. طی سال‌های متمادی، افراد و مؤسسات فرهنگی دیگر کشورها و به ویژه، بازماندگان نژادکشی ارمنیان نیز اسنادی در اختیار این مرکز قرار داده‌اند. در کل، ۱۴۷ نسخه به مجموعه نسخه‌های اولیه این بخش اضافه شده که ۵۴ نسخه از آنها خطبه‌هایی به زبان‌های عربی، فارسی و عثمانی است.^۲

در دهه ۸۰ قرن نوزدهم میلادی، به جز نسخه‌های ارمنی فقط ۲۰۱ نسخه عربی، فارسی و عثمانی وجود داشت.^۳ در ۱۹۰۳ م، یک روحانی ارمنی به نام خاچیک دادیان مجموعه‌ای از نسخه‌های خطی خود را، که بالغ بر سی نسخه از آن به زبان عربی بود، به ماتناداران هدیه کرد. در ۱۹۱۵ و ۱۹۱۶ م، ۳۵ نسخه خطی عربی دیگر به مرکز مذهبی اجمیادزین رسید.^۴ در ۱۹۲۰-۱۹۴۰ م، نیز ۱۹۳ نسخه عربی به مجموعه ماتناداران افزوده شد. بین ۱۹۴۱-۱۹۶۱ م، ۲۱۰ نسخه دیگر به مجموعه اهدا شد.

پس از پایان فعالیت‌های مرکز فرهنگی لازاریان در مسکو، ۵۴ نسخه به اضافه نسخه‌های دیگری که در کتابخانه دانشگاه ایروان وجود داشت به مجموعه ماتناداران تحویل داده شد. متأسفانه، فهرست کامل پژوهشگرانی که در سال‌های گذشته در زمینه نسخه‌های خطی فعالیت داشته‌اند در دست نیست و تنها نام افراد معدودی چون آراب شامیلوف، هاکوپ پاپازیان، نیکلا گئورکیان، آرتم آژناووریان، هوهانس آساطوریان در اختیار گروه محققان قرار دارد. عمده نسخه‌های خطی عربی متعلق به دوران پس از اسلام و کشورهای عربی است. این نسخه‌ها شامل قرآن‌های خطی، تفسیر قرآن، داستان‌های قرآنی، حدیث، فقه اسلامی و همچنین، کتاب تولد دوباره فرهنگ اسلامی، اثر ابوحمید النفالی، است. کتاب معروف ابن سینا به نام کتاب النجاة دست‌نویس رشید بن صفرالدین (۱۶۲۶ م)، نیز در این مجموعه به چشم می‌خورد. در مجموعه نسخه‌های خطی عربی، دست‌نویس‌های فراوانی درباره دستور زبان وجود دارد. در این مجموعه، آثاری از محمود زمشخری (ابوالقاسم محمود بن عمر بن محمد بن عمر خوارزمی زمشخری)، عبدالقدیر جرجانی و خالد الازهاری با موضوع فرهنگ‌های عربی - ترکی، عربی - فارسی و عربی - ترکی - فارسی به چشم می‌خورد.

۱. جاثلیق سیمون ایروانی نیز توانست مجموعه قابل توجهی از نسخه‌های خطی را جمع‌آوری کند.

2. A. Avetisyan, *The Collection of Ottoman Turkish Manuscripts of the Matenadaran and Description* (Yerevan 2016).

۳. یگانیان، زیتونیان و آنتابیان، فهرست مجموعه خطی ماتناداران (۱۹۶۵)، ص ۱۸۸.

۴. مانوکیان، همان.

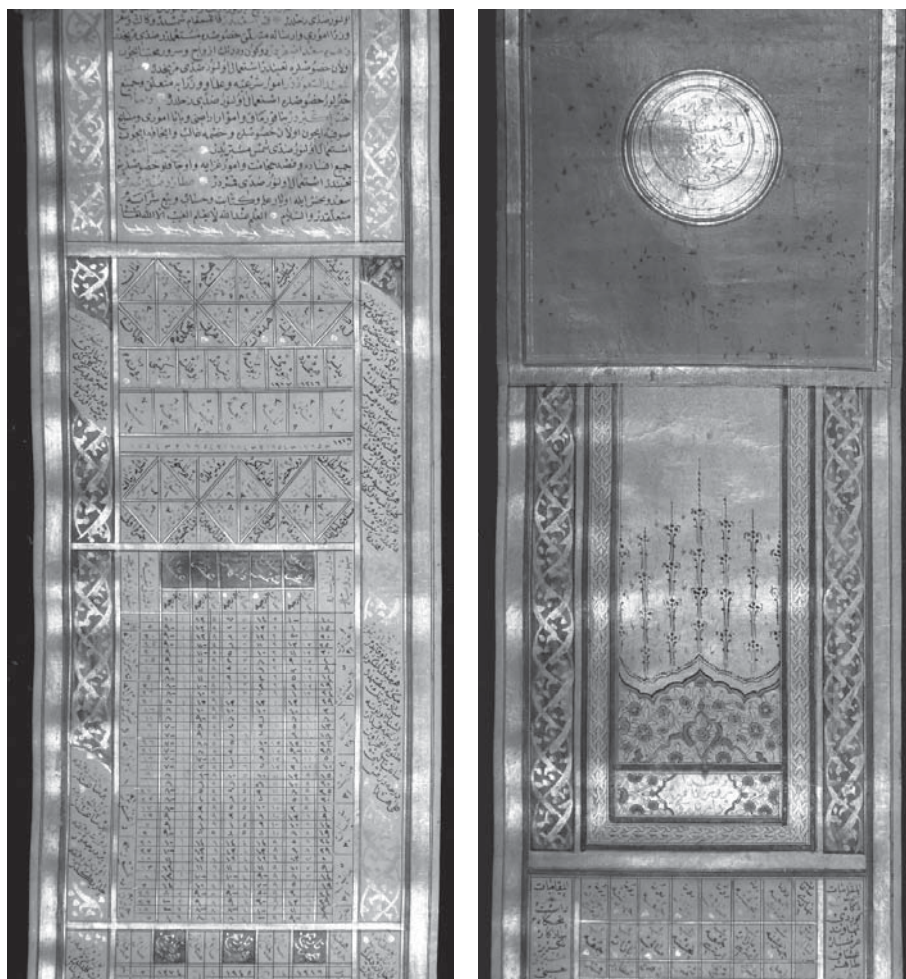

قرآن متعلق به ۱۶۲۳ م

قرآن دست‌نویس، شماره ۶۴۷، ص ۲۱۷ آ

مدیریت بخش عربی ماتناداران بر عهده دکتر واهان درقوندیان است. آقای میهران میناسیان خط‌شناس و خانم ونرا ماکاریان کارشناس نسخه‌های عربی این بخش هستند. با توجه به فراوانی تعداد نسخه‌های عربی در ماتناداران در ۲۰۱۶ م مسئولان این بخش اقدام به انتشار فهرست نسخ قرآن‌های عربی به سه زبان انگلیسی، عربی و ارمنی کردند. نخستین فهرست مربوط به مجموعه ۱۲۰ نسخه‌ای قرآن به عربی است که حدود ۱۰۲ نسخه آن به صورت دست‌نوشته است. فهرست نسخه‌های خطی دیگری نیز در دست انتشار است، از آن جمله: نسخه‌های خطی عربی مربوط به مسیحیت (م. خجو)، دستور زبان عربی (ک. ساهاکیان) و نسخه‌های پزشکی (و. ماکاریان).^۱

روزنامه به زبان عثمانی، ش ۶۳۳، استانبول، ۱۸۰۲م/ ۱۲۱۷ق

بخش فارسی نسخه‌های خطی ماتناداران، که در مجموعه نسخه‌های عربی مستقر است، با حضور کارشناسانی چون دکتر کریستینه گوستیکیان، دکتر هاسمیک گیراگوسیان، دکتر هایپکاز گئورکیان، الینا قازاریان و همچنین، دکتر ایوت تجریان (در بخش هنری) بسیار فعال است. بخش نسخه‌های خطی ماتناداران با اهدای مداوم نمونه‌های مختلف در حال گسترش است. در ۱۹۶۲ م، تعداد آنها ۴۴۶ نسخه بود اما در ۲۰۰۶ م به ۲۲۰۵ نسخه رسیده است.^۱ هارو طیون هازاریان^۲ و میهران سلطانیان^۳ از جمله افرادی هستند که در این راه کمک‌های شایانی کرده و بالغ بر هزار نسخه خطی به این مجموعه هدیه داده‌اند. در ۲۰۱۷ م، فهرست ۴۵۰ نسخه از دست‌نوشته‌های فارسی به زبان انگلیسی^۴ منتشر شد. نسخه‌های فارسی ماتناداران بسیار متنوع است و به دوران‌های مختلف تاریخی تعلق دارد. مهم‌ترین بخش آن مربوط به گنجینه ادب فارسی، یعنی شعر، است که آثار شعرای معروفی مانند حافظ، سعدی، جامی، نظامی، هاتف و ... را شامل می‌شود. در ۱۹۵۸ م، ها کوپ پایازیان در نوشتاری علمی ارزش‌های تاریخی این نسخه‌ها را معرفی کرد.^۵ طی سال‌ها، شمار نسخه‌های خطی عربی به طور مرتب افزایش یافته است. از جمله می‌توان به کتاب‌های شرف‌نامه (مشف‌خان بدلیسی) و روضة الصفا (محمد بن خاوندشاه معروف به میرخواند) اشاره کرد.

نسخه‌های خطی فارسی را ارمنیان ایران از نقاط مختلف کشور مانند اصفهان، تبریز، سلماس، مرند، خوی و مراغه به ماتناداران اهدا کرده‌اند. نسخه‌های فارسی‌ای را نیز ارمنیان از شهرهای شوشی، باکو، هشترخان، تفلیس و حتی سن پترزبورگ در اختیار ماتناداران قرار داده‌اند. با توجه به اینکه در شماره ۸۰ فصلنامه پیمان، در مقاله «نگاهی به مجموعه نسخه‌های خطی و اسناد تاریخی ماتناداران»، به قلم مجید کریمی - با نظارت کارشناس بخش، خانم کریستینه گوستیکیان - به صورت مشروح به این موضوع پرداخته شده لزومی به تکرار آن نیست. در این مجموعه، بخشی بسیار مهم مشتمل بر ۲،۵۰۰ نسخه به نام «مجموعه آوو هوهانسیان»^۶ وجود دارد که مربوط به جلفای اصفهان است. این بخش شامل اسنادی در مورد

۱. در وارطانیان، افزایش نسخ خطی ماتناداران (۱۹۹۳-۲۰۰۶) (ایروان: بانبر ماتنادارانی، ۲۰۰۶)، ص ۳۴۳.

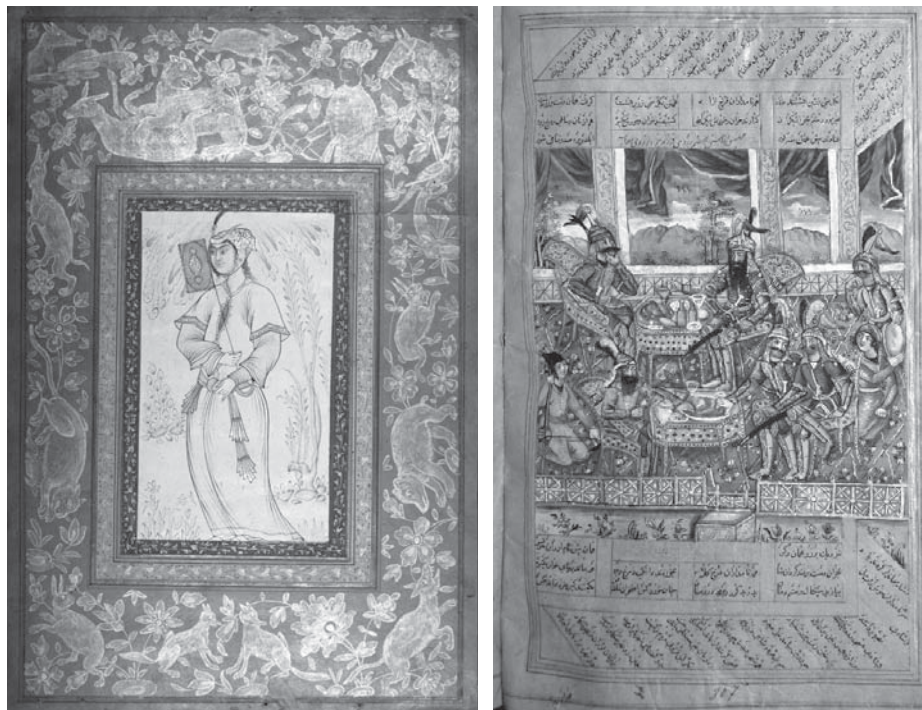
2. Harutiu Hazarian

3. Mihran Soltanian

4. K. Kostikyan, *Catalogue of Persian Manuscripts in the Matenadaran* (Yerevan, 2017).

۵. ها کوپ پایازیان، ارزش‌های تاریخی نسخ خطی فارسی در ماتناداران (ایروان، ۱۹۵۸).

6. Avo Hovhannisian

مینیاتور متعلق به قرن هفدهم میلادی، تصویر ۶
از مجموعه شماره ۱۹۹۹ لوئیزا اصلانیان

شاهنامه ۱۵۴ ب، صحنه ناهار خوردن رستم و برزو، متعلق به
۱۸۲۹ - ۱۸۳۰ م، ماتناداران، ش ۵۳۵

شرح زندگی اهالی جلفا، جمعیت، وضعیت اشتغال و اسکان، شرح حال افراد معروف، مقامات رسمی حکومتی، بازرگانان، آمار اسناد و املاک، بناهای تاریخی، اماکن مذهبی و به طور کلی، وضعیت اجتماعی ارمنیان است که عمدتاً به زبان ارمنی نگاشته شده است.

در این مجموعه، نسخه‌های عربی ارزشمندی نیز به خط کوفی و بر روی چرم وجود دارد که هر یک از آنها را می‌توان به نوعی نقاشی دانست. مجموعه مهم دیگری به نام شاعر و نویسنده معروف و اهدا کننده ارمنی - ایرانی، لوئیزا اصلانیان^۱، وجود دارد که عمدتاً شامل نقاشی‌های مینیاتور متعلق به قرن هفدهم میلادی اصفهان است. نسخه‌ای از شاهنامه‌ای دست‌نویس به نام شاهنامه قاجار (۱۸۲۹-۱۸۳۰ م)^۲ نیز در این مجموعه وجود دارد که دارای ۵۶ برگ نقاشی رنگی است و بر روی جلد آن فتوحات نادرشاه افشار در هندوستان تصویر شده است.

1. Louiza Aslanian

۲. ایوت تجریان، «شاهنامه ماتناداران، نمونه‌ای از هنر عهد قاجار در مخزن ملی اسناد دست‌نویس ارمنستان»، ترجمه رافی آراکلیانس، پیمان، ش ۸۰ (تابستان ۱۳۹۶): ۸۵-۱۰۶.

از نسخه‌های خطی عربی حدود چهارصد نمونه مربوط به دوران عثمانی است. در این بخش خانم‌ها آنی آودیسیان، ورا ساهاکیان و آناهید توماسیان مشغول تحقیق هستند. بخش نسخه‌های خطی دوران عثمانی را به طور عمده مرکز مذهبی ارمینان اجمیادزین و همچنین، افراد خیر از سراسر جهان از جمله هاروطیون هازاریان (از نیویورک)، گریگور گئورک بارسقیان (از سوریه)، هاروطیون درقازاریان (از سوریه)، کروپه پادکانیان (از سن پترزبورگ)، توروس آزادبان (از ترکیه)، نویسی الماسیان و سدراک بارخوداریان (از لبنان) و واروژان سالاتیان (از ارمنستان) تکمیل کرده‌اند. مطالعه اسناد خطی عثمانی مربوط به سده‌های شانزدهم تا نوزدهم میلادی از ۲۰۰۸م

اسکندرنامه، نسخه خطی به زبان عثمانی، متعلق به قرن نوزدهم میلادی، ش ۱۷۴۹، ص ۱۷۱

شروع و در حال حاضر، حدود دویست سند بررسی شده است. محتویات این سندها بسیار متنوع است:

مقالات علمی، ادبی، پزشکی و دینی (علم فقه)، شرح حال بزرگان، دستور زبان عربی، داستان، قانون نامه، لغت نامه، آمار و نوشته‌هایی درباره ستاره‌شناسی، شیمی، فیزیک، فرائض دینی، قوانین تقسیم ارث، تعبیر خواب، پیشگویی، مساحی و ...

در این میان، بیش از ۱۲۰ نسخه خطی متعلق به قرن شانزدهم و هفدهم میلادی درباره شاعران و نویسندگان ترک است. اوپس بن محمد (۱۵۶۱-۱۶۲۸)، عمر نفعی (۱۵۷۵-۱۶۳۵)، محمد عبدالباقی (۱۵۸۴-۱۶۳۴)، عنجی زاده مصطفی افندی (۱۵۲۶-۱۶۰۰)، علی شیر نوایی (۱۴۴۱-۱۵۰۱) و یوسف سینان گرمیانی شیخی محبوب القلوب (قرن پانزدهم) از جمله این افراد هستند. منظومه خسرو شیرین، اسکندرنامه (ترجمه)، بهرام گور (ترجمه)، لیلی و مجنون (ترجمه) از نظامی گنجوی (۱۱۴۱-۱۲۰۹)، ترجمه اشعاری متعلق به سده‌های هفدهم و هجدهم میلادی از یوسف نبی (۱۶۴۰-۱۷۱۲)، آثاری چون خیریه نابی (ترجمه از فارسی به عثمانی)، خیر آباد لنبی

مرحوم (ترجمه از فارسی به عثمانی)، مثنوی (تحفه دلکش، ترجمه از فارسی به عثمانی)، آثاری از نویسندگان معروف صوفی ترک تبار مانند محمد اسعد غالب دده (شیخ غالب، ۱۷۵۷-۱۷۹۹)، دو اثر از محمد خمسه به نام‌های نهالستان و هذا حکایت شاهزاده عاشق غریب و مجموعه بطلال نامه از سید بطلال غازی از جمله آثار موجود در بخش اسناد خطی عثمانی هستند.

از دیگر آثار مجموعه خطی ماتناداران می‌توان به تفسیر اشعار شاعران بزرگی چون حافظ و عرفی در کتاب‌های شرح دیوان حافظ (سروری ۱۴۹۱-۱۵۶۲) و شرح قصیده‌های عرفی شیرازی (۱۵۵۵-۱۵۹۱) اشاره کرد.

از نسخه‌های خطی اسلامی می‌توان به آثار مذهبی اشاره کرد، از جمله مجموعه تفسیر قرآن، روش‌های قرائت قرآن و مناجات، آثاری درباره مبانی مذهبی مسلمانان شیعه و سنی، مانند وقایع کربلا و شهدای آن (از حسین ابن علی و دیگران)، شرح اخلاق محمد، پیامبر اسلام، فرائض مذهبی در زمان نماز، عبادت از مراکز مذهبی اسلامی، آثاری از شرح بهشت و جهنم.

در مجموعه نسخه‌های خطی، می‌توان از تعدادی فرهنگ دو زبانه فارسی - عثمانی، عربی - عثمانی، جغتایی - عثمانی و همچنین فرهنگ سه زبانه عربی - عثمانی - فارسی، متعلق به سده‌های هجدهم و نوزدهم میلادی، نام برد.

در بخش نسخه‌های خطی عثمانی، مجموعه‌های زیر قابل توجه است:

۱. روزنامه دارندوی

۲. جواهر نامه، که هر بخش آن مربوط به یک نوع از سنگ‌های مخصوص جواهرسازی است.

۳. فهرست کتاب‌های خطی کتابخانه بایبورت در ترکیه

۴. ضیافت نامه

در این بخش، اسناد و مدارکی مربوط به سده‌های نوزدهم و بیستم میلادی درباره ارمنیان ساکن در امپراتوری عثمانی، قتل عام و کشتار جمعی آنان و ارسال نامه‌های مختلف به کشورهای جهان در مورد عملیات هولناک امپراتوری عثمانی جهت آگاهی آنان وجود دارد. در این اسناد و مدارک بسیار مهم، اطلاعاتی کامل و جامع از نحوه برنامه‌ریزی نژادکشی ارمنیان، مصادره اموال و املاک آنان و همچنین، دخالت کردها در این قتل عام به چشم می‌خورد. در این زمینه به خصوص مجموعه بسیار مهم و باارزش آ. آلبویاجیان^۱ قابل توجه است که به دقت به موارد زیر پرداخته است:

۱. پاک‌سازی قومی ارمنیان
 ۲. وقایع شهر خوی در سال ۱۹۱۴ م
 ۳. اعمال وحشیانه ترک‌های عثمانی در شهر قیصریه (در ترکیه عثمانی)
 ۴. خاطرات شخصی برخی از ارمنیان نجات یافته از قتل عام
 ۵. نقاط مختلفی در امپراتوری عثمانی که ارمنیان به آن نواحی تبعید شده‌اند و وجود اسناد بسیار مهم در این زمینه.
- اسناد و مدارک باقی مانده از شاهدان عینی اطلاعات گوناگونی را درباره نحوه زندگی و وضعیت اقتصادی ارمنیان، نقشه‌ها و طرح‌های مختلف برای قتل عام آنان و مقدمات به اجرا گذاشتن آن، همکاری راهزنان کرد در این قتل‌عام‌ها و همچنین، ترک خانه و کاشانه از سوی ارمنیان برای گریز از قتل عام در اختیار قرار می‌دهد.
- این اسناد و مدارک از نظر تاریخی بسیار مهم‌اند زیرا چهره واقعی امپراتوری عثمانی را به خصوص در واپسین سال‌های حیات خود درباره مسائل اجتماعی، سیاسی و اقتصادی و پاک‌سازی مسیحیان در این امپراتوری برملا می‌سازد.
- بخش‌های بسیار مهمی از اسناد خطی عربی نمایانگر حقایق و فجایعی است که در امپراتوری عثمانی رخ داده است. این اسناد با توجه به دارا بودن پایه‌های محکم تاریخی و همچنین، ارائه اطلاعاتی ارزشمند از جنبه‌های مختلف آن بسیار مهم هستند. ■

پاپازیان، هاکوب. ارزش‌های تاریخی نسخ خطی فارسی در ماتناداران. ایروان، ۱۹۵۸.
در وارطانیان، افزایش نسخ خطی ماتناداران (۱۹۹۳-۲۰۰۶). ایروان: بانبر ماتناداران، ۲۰۰۶.
مانوکیان، آرپی. «ماتناداران و میراث خطی مورخان ارمنی». پیمان. ش ۶۱. پاییز ۱۳۹۱: ۶-۳۸.
یگانیان؛ زیتونیان؛ آنتابیان. فهرست مجموعه خطی ماتناداران. ۱۹۶۵.

Avetisyan, A. *The Collection of Ottoman Turkish Manuscripts of the Matenadaran and Description*. Yerevan, 2016.

Kostikyan, K. *Catalogue of Persian Manuscripts in the Matenadaran*. Yerevan, 2017.

www.academia.edu/2636757/ArabicManuscriptsofthematenedaran